

KUBINYI ANDRÁS

Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése

A középkor politikai személyiségeinek jellemzése nem könnyű feladat. Amennyiben elbeszélő források vagy a késő középkorban külföldi követek jelentései avagy magánlevelek is rendelkezésünkre állnak, ezeknek gyakran szubjektív értékelése befolyásolja az utókor ítéletét. Nem véletlen például, hogy a nagyobb számú okleveles anyag felhasználása után ma Zsigmond királyt sokkal pozitívebben értékeljük, mint korábban, amikor még hatott Thuróczy és más közel egykorú forrás róla készült jellemzése, negatív beállítottsága. A mai olvasó ezt a kérdést jobban megértheti, hiszen nap mint nap látjuk, hogy a média, a sajtó képes politikusokat lejáratni vagy felemelni.

A középkor szubjektív jellegű forrásai az utókor számára ugyanazt a szerepet töltik be, mint ma a sajtó. Talán a legvilágosabban a Mohács előtti korszak két jelentős politikai személyisége esetében tudjuk ezt lemérni. Az egykori források a modern történetírásig ható módon határozták meg értékelésüket. Mindketten azonos társadalmi közegeből emelkedtek ki, mindketten mezővárosi polgárfiak voltak, és pályájukat a pénzügyigazgatásban alapozták meg. Mindketten királyi kincstartóként jutottak be az ország sorsát eldöntő nagyurak közé. Egyikük mindvégig világi maradt, a másik, Szalkai László, Magyarország primásaként esett el a mohácsi csatamezőn.

Az idősebbik, Bornemissza János egy tolnai szőlősgazda fia, Mátyás uralkodása idején alkincstartó, 1500–1504 között királyi kincstartó, majd II. Lajos egyik nevelője, budai várnagy és udvarbíró, pozsonyi ispán lett. 1526 októberében halt meg. Öt forrásaink, főként Burgio pápai nuncius, az egyetlen becsületes, önzetlen, hazaszerető főúrként jellemzik. Ezt szajkózza utána az utókor is, noha ritka haszonleső, megbízhatatlan, kétkulacos úr volt.¹

Bornemissza alkincstartójáról, a későbbi főkancellár és primás Szalkai Lászlóról forrásaink ellenkező képet festenek. Közismert Burgio pápai nuncius 1525. április 13-án kelt jelentése. „Szalkai nem akar segíteni, (ti. az ország dolgán – K. A.) akármennyire mondja is, hogy akar, mert mihelyt rendbe jönne az ország dolga, vége lenne az ő nyerészkedéseinek. Rábeszélni őt nem lehet, még azokkal az okokkal sem, melyekkel a legátus úr és én kénytelenek voltunk lelkére beszélni: hogyha elvész az ország, elvész az ő hatalma és pozíciója is. Meg vagyok róla győződve, hogy az ország veszedelmes helyzete – melyet ő éppen olyan jól ismer, mint mi – teszi őt olyan cinikussá. Ő ugyanis arra számít, hogy ha elvész az ország, az ő zsebe jól tele legyen arannyal, hogy mindenütt úr lehessen.”² Tekintettel arra, hogy nem sokkal több, mint egy esztendő múlva Mohácsnál valóban elveszett az ország, az utókor ezért – tekintettel a pápai nuncius jelentésére – részben őt tette felelőssé³, noha az érsek nem menekült, hanem életét adta a csatamezőn.

Nyilvánvaló, hogy a Szalkait mélyen gyűlölő nuncius jellemzését szub-

jektívnek kell tekintenünk, ezért meg kell kísérelnünk, hogy nagyobb forrásanyag bevonásával vizsgáljuk meg politikai tevékenységét, azt, hogy mennyiben fogadható el ez a negatív ítélet. Talán az sem lehet véletlen, hogy egy, az 1940-es évek elején megjelent nem különösen magas színvonalú munkán kívül⁴ a mai napig nem készült róla tudományos igényű életrajz. Tevékenységét Török János 1859-ben, még a Burgio-jelentések teljes közzététele előtt megjelent munkájának kivételével⁵, még az egyházi indíttatású rövid életrajzi vázlatok is általában negatívan értékelték.⁶

Szalkai valószínűleg az 1470-es években született⁷ egy mátészalkai varga fiaként. Nem igazolható az irodalomban felmerült nézet, hogy elszegényedett kismanes lett volna.⁸ A sárospataki mezővárosi – és nem ágostonos rendi – iskolában tanult Mátyás uralkodása utolsó éveiben. A prímási könyvtárban fennmaradt iskolai jegyzetei tanúsítják, hogy tanára, Kisvárdai János, aki krakkói egyetemen baccalariusi fokozatot szerzett, lényegében mindenre megtanította, amit akkor Krakkóban tanultak. A soha egyetemre nem járt Szalkai a mindenki által elismert⁹ magas műveltségét, a klasszikus latin és a humanizmus iránti vonzódását, úgy tűnik, Sárospatakon szerezte, vagy legalább is ez az iskola adott számára indíttatást a továbbképzésre: olvasásra, sőt latin költemények írására.¹⁰

Az iskolából kikerült Szalkai László deákra – ahogy később közel másfél évtizedig nevezték – több mint tíz évig nincs biztos adatunk. A deák, latinnul litteratus cím a jelek szerint még akkor is az alsóbb egyházi rendeket felvett klerikusokat illette meg, akik ugyan részesülhettek az egyházi rend kiváltságaiban, azonban még megnősülhettek, többségük családot is alapított.¹¹ Szalkait is váci püspöki kinevezése alkalmából erdélyi egyházmegyei klerikusnak nevezték¹², de csak több mint egy évtized múlva, már esztergomi érseként szentelték fel 1525-ben papnak.¹³ A 15. század utolsó évtizedében a fiatal klerikus feltehetően vagy a pénzügyigazgatásban vagy a kancelláriában működött, legalább is későbbi pályája ezt valószínűsíti. A szakirodalom őt keresi az 1494–1495-ös királyi számadáskönyv tanúsága szerint a királyi aulikusok fizetését folyósító László deák személyében¹⁴, ez azonban téves nézet, a kincstári fizetőmester akkor Kubinyi László deák volt.¹⁵ Első biztos adatunk 1500-ból származik róla, amikor az említett Bornemissza János királyi kincstartó (1500–1504) helyettese, alkincstartója.¹⁶ Tisztét Bornemissza hivatali utóda, Telegdi István kincstartósága (1504–1506) alatt is megtartotta.¹⁷ Ebben az időben szerezhette első egyházi javadalmát: a topuszkói ciszterci apátság commendatora lett, azaz világiként élvezte a gazdag monostor javadalmát.¹⁸ Ekkor és máskor is teljesen szokatlanul magisternek címezték az alkincstartót¹⁹, ami akkor a kancellária jegyzők hivatali címe volt, ezért elképzelhető, hogy a kancelláriából lépett át a kincstárba.

Alkincstartói tevékenységéről nem maradt fenn sok adat. Tudjuk például, hogy 1506 februárjában az ő familiárisai jelentek meg Nagyszebenben az erdélyi szászok rendes adója átvételére²⁰, s hogy László alkincstartó úr már 1502-ben ajándékokat kapott a szászoktól.²¹ Első birtokszerzése is alkincstartósága idejére mennek vissza.²² Az alkincstartóság önmagában nem biztosított különleges befolyást betöltőjének, hiszen csak főnöke familiárisa volt, akinek távoztával neki is mennie kellett volna. Amint láttuk, ez nem történt

meg, mint ahogyan az alkincstartók általában uruk leváltása után is megmaradhattak a kincstárban, ha más beosztásban is. A pénzügyigazgatóságban ugyanis nélkülözhetetlen volt a szakértelem, és ezzel nem rendelkezett mindenki. Úgy látszik, Szalkainak sikerült saját familiárisi kört is kialakítani, alkincstartóként pedig áttekintést szerezhetett az egész országról, és nyilvánvalóan kapcsolatokat is kiépíthetett magának.

Az, hogy ez a Felső-Tisza vidéki, ottani íző nyelvjárását végig megőrző²³ mátészalkai jobbágyfi viszonylag fiatalon került komoly kincstári beosztásba, valószínűsíti azt, hogy vitathatatlan tehetségén kívül befolyásos protektorral is kellett rendelkeznie. E pártfogót sajnos nem tudjuk megnevezni. Az azonban eléggé világos, hogy hivatali pályafutása során kikkel működött együtt szorosan. Megmaradt ugyanis kincstári szolgálatban Telegdi utódai, Batthyány Benedek (1506–1509 és 1510–1511), valamint Várdai Ferenc (1509–1510) kincstartósága idején is.

Pontosan nem tudjuk, mikor lett Szalkai László deák a királyi gyermekek jószágkormányzója, 1508-tól 1513-ig mindenestre kimutatható ebben a minőségben.²⁴ Ez azt jelenti, hogy az eredetileg királynéi birtokok – amelyeket Anna királyné halála után az özvegy II. Ulászló gyermekei eltartására fordított – Szalkai igazgatása alá kerültek. Így tőle függött az óbudai és a diósgyőri uradalom is.²⁵ Az adatok keménykező gazdának mutatják Szalkait, aki másokkal szemben megvédte a királynéi jobbágyokat, például Óbuda városát az óbudaí káptalannal szemben.²⁶ A királyi gyermekek javainak kormányzója így ki tudta bővíteni familiárisi gárdáját,²⁷ neve pedig ismertté vált a korszak személyiségei között.

Ami azonban különös, és nem teljesen szokásos, az, hogy a volt alkincstartó „álláshalmozó” is lett. Azt, hogy 1510-ben Batthyány Benedek kincstartó nevében pénzt vesz át annak elődétől, Várdai Ferenc váci választott püspöktől,²⁸ lehet ugyan úgy is értelmezni, hogy bizonyos mértékben Batthyány üzlettársa lehetett, az év vége felé és 1511-ben azonban egy személyben Erdély és Máramaros sókamaraispánja, azaz az egész magyarországi sókamarai szervezet feje.²⁹ Általában a két kamarát külön tisztviselők igazgatták, és az erdélyi sókamaraispán egyben az erdélyi királyi jövedelmek igazgatója is volt. Ez az utóbbi tisztség számított egyébként a kincstartóság után a legtekintélyesebbnek a pénzügyigazgatásban.³⁰ Szalkai tehát – beleértve a királyi gyermekek uradalmait – az állami bevételek jelentős részét kézben tartotta. Máramarostól azonban 1511 júliusában meg kellett válnia. Ez az ügy kissé különös. Kiderül ugyanis, hogy itt Sárkány Ambrus társa volt. Ez az úr a korszak egyik legnagyobb üzletembere volt, aki ebben az időben került be az arisztokráciába.³¹ A leváltásukról kiadott királyi oklevél ugyan azt írja, hogy „pro officio”, tehát hivatalképpen viselték ezt a tiszteket, beleértve a bányákon kívül a huszti várat és uradalmat, de Perényi Gábor kamarásmester, aki ezeket most zálogba kapta, és aki Sárkányhoz hasonló üzletelő főúr volt, arra köteleztetett, hogy Sárkánynak és Szalkai László deáknak 7000 forintot aranyban (ez 7420 ft ezüstpénzben), valamint ugyancsak 7000 forintot ezüstpénzben adjon. Sárkány és Szalkai pedig a királyi tanács előtt kötelezte magát a máramarosi kamara átadására.³² Egy korabeli levélből úgy tudjuk, hogy Sárkány és Szalkai addig bérelték Máramarost.³³ Ez az adat tehát azt

bizonyítja, hogy Szalkai immár nem csupán hivatalnok, hanem vagyonos üzleti vállalkozó is, akár csak társa, Sárkány, aki majd 1524–25-ben országbíróként vesz részt az addigra már esztergomi érsek és főkancellár Szalkaival együtt az ország kormányzatában.³⁴

Szalkai azonban – vagy a Máramarosban elszenvedett(?) kár fejében vagy más okból – rövidesen előlépett. Eddig inkább a második vonalban működött, megbízható hivatalnokként főnökei ügyében is eljár, mint ahogy fenn idéztük, Batthyány Benedek nevében vett fel pénzt, üzletelt, de nem volt tagja a királyi tanácsnak, nem állt a királlyal közvetlen kapcsolatban. Bizonyára ebben az időben került Szatmári György kancellárral összeköttetésbe, ugyanis nem sokkal a máramarosi kamara elvesztése után, 1511 novemberében már királyi titkár.³⁵ Ez magával hozta a további emelkedés lehetőségét is: a király főkegyúri joga alapján 1513 végén neki juttatta a váci püspökséget³⁶, amelyet egykori főnökétől, Várdai Ferenctől vett át. A pápai kinevezést csak 1515-ben kapta meg mint erdélyi egyházmegyei klerikus³⁷, ennek ellenére évekig nem szenteltette fel magát még áldozópapnak sem. Noha Vác ekkor az egyik legszegényebb püspökség volt³⁸, betöltője hivatalból a preláthusok és bárók testületének, a királyi tanács tagjának számított.

A tanácstagság különben már a királyi titkársággal is együtt járt, hiszen a titkárok egyben királyi tanácsosok is voltak, és bár nem tartoztak a kancelláriához, esetenként bekapcsolódtak a munkába ott is. Egyik főfeladatuk a kérvények elintézése volt.³⁹ Maradt fenn olyan kérvény, amelyre az elintézési záradékot Szalkai László írta rá, valamint a kérvény alapján kiállított királyi oklevél, amelynek alján, az ún. relációs jegyzetben László váci püspök, királyi titkár szerepel előadóként, aki egyébként alá is írta az oklevelet.⁴⁰ Ezt azoknál az okleveleknél, melyek őt tüntették fel relátorként, általában megtette. Különös viszont az, hogy ő volt az első világi királyi titkár (amíg nem nevezték ki püspöknek), ugyanis addig valamennyi királyi titkár egyházi javadalmakat, püspökségeket vagy prépostságokat töltött be. A relációs jegyzet először még Szalkai László mester királyi titkárt tüntette fel, azaz, amennyiben feltételezésünk helytálló, hogy korábban is azért nevezték mesternek, mert kancelláriai jegyző volt, most erre emlékezett vissza a kancellár, aki a jegyzetet az oklevélre rávezette. A későbbi relációs jegyzetek már nem a mester, hanem a vitélző (egregius) Szalkai titkárt nevezik meg püspökségéig⁴¹, ami jelentősebb birtokos nemesek vagy a magas állású világi hivatalnokok címe volt.⁴²

Titkári tevékenységének zöme rutinmunkával telt el. Nemesítés,⁴³ királyi jóváhagyó,⁴⁴ királyi jog adományozási⁴⁵, vámengedély⁴⁶ és más hasonló ügyekben kiállított királyi okleveleken találjuk a nevét relátorként. Egy polgári végrendelettel kapcsolatos ügybe avatkozó királyi oklevelet is ő referált.⁴⁷ Az viszont talán nem véletlen, hogy bizonyos ügyekben főleg ő a referens, így az erdélyi Dés sóbányaváros⁴⁸ vagy a máramarosi polgári vállalkozó Barilovics ügyében, de máramarosi nemesekében is.⁴⁹ Az egykori erdélyi és máramarosi sókamaraispán az ottani ügyekben nyilván szakértőnek számított. Szalkai súlya és befolyása a királyi tanácsban püspöksége óta – a jelek szerint – megnőtt. A titkár „belpolitikai” tevékenysége mellett a külügyekben is részt vett. Frissen kinevezett váci püspökként tárgyalt a velencei követtel⁵⁰, részt vett az 1515-ös magyar–lengyel–osztrák bécsi csúcstalálkozón, igaz, ott még

nem tartozott a szűkebb tárgyalásokon is részt vevők köréhez.⁵¹ Vagy kölcsön fejében, vagy valamiféle jutalmazására a király nagy összegeket (800 forintot, 2700 forint értékű oszporát) utalványozott számára Brassó városától.⁵² Pénzügyigazgatási jártassága is érvényesült. A király 1515 tavaszán a Sopron megyei adószedőket utasítja, hogy a hátrálékokat szedjék be, és azzal László váci választott püspöknek, Bornemissza János pozsonyi ispánnak – Szalkai első ismert főnöke! – és Kenderesi Mihálynak – ő a királyi tanácsba választott köznemesi ülnök volt – számoljanak el.⁵³ Részt vett Szalkai a királyi kúria ítékezéseiben is bírótársként.

További emelkedést hozott számára II. Ulászló király halála. Érdekes, hogy a korábbi kancellárváltozás – II. Ulászló élete végén Szatmári Györgyöt gróf Frangepán Gergely kalocsai érsek váltotta fel – nem törte le pályáját, sőt növelte befolyását. Igaz, Frangepánnal nem történt változás a többi hivatal élén. A II. Lajos trónralépte utáni országgyűlés azonban jelentős személycserékkel járt. A fiatal király mellé az 1516. évi Szent György-napi országgyűlés öt főpapból, hét főúrból és 16 nemesből álló tanácsot választott: a főpapok Bakócz esztergomi és Frangepán kalocsai érsek, Szatmári pécsi, Várdai Ferenc erdélyi (Szalkai előde) és Szalkai váci püspökök lettek. Frangepánt leváltották a kancellárságból, és azt újra Szatmárinak adták, Beriszló Péter veszprémi püspök, horvát-szlavón bánt viszont a kincstartóságban Szalkai váltotta fel. Szalkait különleges tekintéllyel – „con grande auctorita”, írja a velencei követ – ruházták fel, azzal, hogy az elzálogosított királyi jövedelemforrások is az ő kezéhez jussanak. Továbbá addig szokatlan módon az adó azon része, amelyen a megyéknek kellett volna katonát tartani, szintén a kincstartó irányítása alá került.⁵⁴

Ez bizonyára Szalkai saját feltétele volt, amelynek teljesítése fejében vállalta el a kincstartóságot. Az egykori alkincstartó és volt kincstári tisztviselő pontosan tudta, hogy mire van szükség. Ebből a szempontból tehát ígéretesen indult II. Lajos uralkodása. Minden jel arra utal, hogy Szalkai meg is kísérelte a pénzügyek rendezését, a törvény végrehajtását. 1516 júliusában a kincstartó emberei átveszik a brassói huszadot⁵⁵ és a kassai fő harmincad addig Lónyai Albert kezén lévő felét.⁵⁶ Most új tisztsége és feladata révén újra szembekerült a máramarosi sókamara ügyével, hiszen az Perényi Gábornál volt zálogban. Ez az ügy megegyezéssel zárult: Perényi köteles volt a kamarákat Huszt várával és a rónai kastéllyal fele részben Szalkai megbízottai kezére adni. Részletes szabályozás írta elő a közös kezelést, és így visszatérülhetett a zálogösszeg.⁵⁷ Az adószedéssel kapcsolatban is eljár,⁵⁸ és igyekezett az adót azon uraktól visszaszerezni, akik azt a maguk számára szedték be.⁵⁹

Mint kincstartó, bizonyos mértékben a királyi városok előljárója is volt. Intézkedett egymás közti ügyekben,⁶⁰ és általában védelmezte őket.⁶¹ Ugyanígy védelembe vette Mendel Jakab zsidóprefektus fiát, akit Pozsonyban a megkülönböztető zsidóöltözet viselésére akartak kötelezni.⁶² Tanulmányos adatokat kapunk a budai és pesti polgárok, valamint a felhévizeknek az esztergomi káptalan vámjoga miatt elszenvedett sérelmeivel kapcsolatban. Szalkai a városok oldalán állt, és ahogy az esztergomi káptalan Budára küldött kanonokjai haza jelentették: „a kincstartó az egyedüli, aki által minden történik”, de nehezen lehet vele találkozni „a hozzá összeseregglő sokaság

miatt.”⁶³ Az adatok tehát agilis, nagy befolyású és a jelek szerint viszonylag eredményes kincstartónak mutatják.

Tevékenysége természetesen sok összeütközést hozott magával. Az 1517 tavaszi országgyűlés idején úgy tudták, hogy Szapolyai János vajda viszályban áll a pécsi és a váci püspökökkel, azaz Szatmári kancellárral és Szalkai kincstartóval,⁶⁴ ez egyben mutatja azt is, hogy a két főpap együttműködött. Ugyanebben az időben azonban véget ért a váci püspök kincstartói karrierje. 1517. május 22-én lemondott tiszteréről, és még aznap kinevezték utódát, elődje volt helyettesét, Várdai Pált, a budai Szent Zsigmond káptalan prépostját,⁶⁵ aki csak névrokona volt Várdai Ferenc erdélyi püspöknek, egykori kincstartónak. Ezzel véget ért Szalkai politikai pályájának első szakasza. Szokványos hivatalnokkarrier volt ez, melynek végén már beleszólhatott az ország ügyeibe, de döntési lehetősége bizonyos mértékben le volt szűkítve. A pálya második szakaszában viszont már Szalkai vált Magyarország politikájának meghatározó egyéniségévé.

A középkorvégi Magyarország legfontosabb tisztsége a kancellárság volt. A kancellár hatalma onnan származott, hogy ő őrizte a királyi pecsétet, tehát minden kimenő oklevél és akta az ő kezén ment keresztül, így meg is akadályozhatta az oklevél megpecsételését. A kancellária vezetésében a Jagelló-korban a Mátyás-korihoz képest⁶⁶ megváltozott a rendszer, bár ez nem előzmény nélkül történt. A kancelláriát II. Ulászló trónralépte óta Bakócz Tamás vezette, aki később esztergomi érsek is lett. Hivatali címe – akár Mátyás-kori elődeié – fő és titkos kancellár volt, azaz mind a nagy, mind az un. titkos pecsétet ő őrizte. Az utóbbtól ugyan a kilencvenes évek végén rövid időre megfosztották, de végül visszakapta. 1503-ban azonban új titkos kancellárt nevezett ki a király Szatmári György személyében, aki így átvette a titkos pecsétet. Bakócz megtartotta címeit, és ő őrizte továbbra is a nagypecsétet, de az ezzel pecsételt oklevelek száma megfogyatkozott, II. Lajosnak már csak titkos pecsétje volt. 1515–1516 kivételével, amikor Szatmári helyére Frangepán Gergely gróf kalocsai érsek került, a kancellária tényleges vezetője Szatmári maradt, aki – mint láttuk – II. Lajos trónralépte után vissza is kapta a pecsétet.⁶⁷

Legkésőbb 1518 elején azonban újabb, példátlan változás következett be. Ez év február 6-án Perényi Imre nádor terebesi várából levelet írt „tisztelendő Szalkai László úrnak, a váci egyház püspökének, Ő királyi felsége kancellárjának, tiszteletre méltó atyánkfiának”. (Az arisztokrata nádor természetesen nem volt a jobbágyfi Szalkai rokona, az „atyafi” megszólítás a kancellár tekintélyét mutatja.) A levélben kéri a címzettet, hogy járjon közben Bártfa város érdekében a kincstartónál, aki megadóztatja a várost.⁶⁸ Ezek szerint a kancellária vezetését Szalkai vette át, feltehetően nem a közvetlenül megelőző időpontban, hatalmát pedig mutatja, hogy még az ország nádora is hozzá fordult. Nem zárható ki azonban az sem, hogy a kancellárváltás már 1517-ben megtörtént, talán akkor, amikor annak az évnek tavaszán Szalkai lemondott a kincstartóságról. Bizonyára nem lehet ugyanis véletlen, hogy Szatmári pécsi püspök 1517. augusztus 14-én azzal utasítja el Várdai János – az erdélyi püspök testvére – protekció kérését, hogy közölte vele a váci püspök, hogy Várdai a törvény ellenére visszatartotta birtokai adóját.⁶⁹ Szalkai

váci püspök akkor már egy negyed éve nem kincstartó, a pénzügyekhez semmi köze, a nagyhatalmú Szatmári mégis az ő ellenvetésére tagadja meg a protekciót.

Szalkai kancellárságában csak az a különös, hogy mind Bakócz, mind Szatmári megtartotta a címét⁷⁰, bár a kancellária irányítása már Szalkai kezén van. Mindkét főpap változatlanul aktívan beavatkozik az államügyek intézésébe, befolyásuk töretlen, de számolniuk kell már utódjukkal, Szalkaival is, aki kancellári hatalmával élni akar és tud is. Jellemző erre, hogy az 1519 tavaszán folytatott tárgyalásokon, amelyekre a német császárválasztással kapcsolatban került sor, amelyben II. Lajos cseh királyként, mint a választófejedelmek egyike, szavazati joggal rendelkezett, a külföldi követekkel folytatott tárgyalásokon mindhárom kancellár: Bakócz, Szatmári és Szalkai is részt vett.⁷¹

Az új kancellár 1520-ban rövid időre megszerezte a kalocsai érseki javadalmat, majd 1522-ben egri püspök lett. Még mindig nem szentelték pappá, 1521-ben meghalt Bakócz bíboros prímás, utóda Szatmári lett, aki egyben a fő- és titkos kancellári címet is átvette. Szatmári 1524-ben halt meg,⁷² őt Szalkai követte érsekként és fő- és titkos kancellárként egyaránt. Ezzel gyakorlatilag teljhatalmat kapott. Sokan úgy vélték, hogy mellette egy új titkos kancellár veszi át az ügyek intézését, de a prímás megtartotta jogkörét.⁷³ Nem véletlenül „második királyként” emlegetik a „varga püspököt”.⁷⁴

Az 1517 májusával vagy legkésőbb 1518 elejével kezdődő periódusban már feltétlenül Szalkaié a vezető szerep az országban. Aluise Bon velenicei követ 1519. évi jelentése szerint az (akkor még csak 13 éves) királyt két ember kormányozza: a nádor és a főkancellár, aki a váci püspök.⁷⁵ (Nem volt ugyan főkancellár, de hatalmára tekintettel a követ annak nevezte.) A jelek szerint már kancellársága kezdetén megkísérelt a királyi tanácsban ülő nagybirtokosok kikapcsolásával a kancellária segítségével kormányozni, ezért az 1518. évi sikertelen Szent György-napi országgyűlés után, amikor a tágabb királyi tanács főpapjai és bárói utoljára kíséreltek meg a nemesség nélkül törvényt hozni, ez a törvény megtiltotta a kancelláriának, hogy a tanács megkerülésével intézkedjen. Igaz, ezt Szalkai maga is megszavazta⁷⁶, de az adott helyzetben nyilvánvalóan nem tehetett mást.

Az új kancellár politikai súlya szükségessé teszi, hogy megvizsgáljuk az ország Mohács előtti politikáját és ebben Szalkai szerepét. Először néhány szót kell ejtenünk a prímás haszonleséséről, önzéséről és anyagiasságáról, amelyet a források a szemére vetnek.⁷⁷ Megjegyzendő, hogy ez mindkét elődjére is érvényes volt, legfeljebb az a különbség, hogy Szalkai pénzügyi szakemberként talán sikeresebben üzletelt elődjeinél. Más urakhoz hasonlóan ő is gyakran hitelezett a kincstárnak, és állami bevételi forrásokból kapta vissza pénzét⁷⁸, természetesen oly módon, hogy az számára előnyös volt. Előfordult az is, hogy városoknak megelőlegezte az általuk fizetendő adót.⁷⁹ Ezen az üzleten talán nem is nyert, legfeljebb annyiban, hogy a polgárokat lekötölte magának. Már korábbi pályafutását vizsgálva is láttuk, hogy a városokkal jó kapcsolatban állt, és igyekezett azokat támogatni. A prímás gondolkodását, üzleti szempontjait talán az 1526 tavaszán körmöcbányai pizetáriusához, Dubraviczky Jánoshoz küldött levelei mutatják a legjobban.

(A pizetárius vette át a királyi pénzverésből és a bányajövedelmekből az érseknek járó pénzt.) Ebben a hét levélben a végvárok fenntartására és a királynak kölcsönzött összegek megtérítéséről esik szó: ezért a primás ezüstöt szeretne kapni, hogy abból a budai pénzverdében (a maga számára) pénzt verethessen. Végül részben rezet kap, ez viszont értékesítési gondot okoz. Kiderül a levelekből, hogy Szalkai jó kapcsolatban áll az üzletemberekkel, például a kikeresztelkedett zsidó Szerencsés Imrével, de óvatos, ügyel arra, hogy ne csapják be. A levelekben állandóan visszatérő elem: „nagyon szükségünk van pénzre”. Azaz: a bizalmasa előtt ügyeit saját kezű levélben teljes őszinteséggel feltáró primás valóban anyagi, de üzletember is, pénze azonban nincs annyi, mint ahogy azt a híre sejteti.⁸⁰ Ahogy bandériuma egy részét állandóan a végeken tartja⁸¹, máskor pénzt kölcsönöz a végek fenntartására. Vagyonát nem osztja szét unokaöccsei között, mint Bakócz, nem űzi a nepotizmust. Minden jel szerint egyáltalán nem volt anyagiásabb és önzőbb a többi főpapnál.

A primással szembeni a forrásokból észlelhető ellenséges hangulat valószínűleg épp annak a következménye, hogy ő lett a magyar katolikus egyház feje. 1524 előtt jóval kevesebb a vád ellene, mint később. A mátészalkai varga fiát a jelek szerint kevésbé „nyelte le” a magyar arisztokrácia és nemeség, mint az erdődi kerékgyártó ivadék Bakóczot. Igaz, Bakócznak már titeli prépost nagybátyja nemességet szerzett,⁸² míg Szalkai a jelek szerint csak saját maga tette ezt. Szalkai primási kinevezése alkalmából a nádor öccse, Bátori András, aki pedig korábban a jelek szerint jó viszonyban volt vele,⁸³ gyilkos gúnnyal megfogalmazott levélben panaszkodott. „A paraszti atyai házból” származó primás már elfogadhatatlan volt az arisztokratának.⁸⁴ Országszerte elterjedt a „varga püspök”, a „varga fia” vád⁸⁵, így válhatott bűnbakká. Ezt a hangulatot csak szidhatták az önjelöltek, akik nem lehettek primássá, illetve azok, akik a kancellárságra pályáztak.⁸⁶

Mennyiben igazak azonban Burgio vádjai? Valóban nem érdekelt az ország sorsa? Mielőtt erre térnénk, le kell számolnunk azzal a közismert sémmával, hogy Mohács előtt két párt küzdött a hatalomért. E nézet szerint az egyik oldalon állt az udvari vagy Habsburg- vagy főúri párt, vele szemben pedig a nemzeti vagy köznemesi vagy Szapolyai-párt, Szalkai pedig az előbbinek volt prominens képviselője. Ez azonban ebben a formában nem igaz. Állandóan változó összetételű csoportok küzdöttek egymással. Ahogy az „udvari párt” nem volt azonos a Habsburg-párttal, hiszen maga Habsburg Mária királyné is nemegyszer férje érdekében a császári politikával szemben foglalt állást, ugyanúgy nem kapcsolhatjuk össze Szapolyait sem a köznemességgel, hiszen a vajda több alkalommal a többi báróval együtt a köznemesek ellen lépett fel.

Talán úgy lehetne röviden összefoglalni a Mohács előtti belpolitikai helyzetet, hogy van először a király, aki a saját és az ország érdekében meg akarja erősíteni hatalmát. Vannak továbbá a nagybirtokosok, akik saját befolyásukat védik (nemegyszer épp Szapolyaival az élen), és ezért olykor összefognak a királlyal a nemesség ellen. Végül jelen van a köznemesség, amelynek vezetői ugyan egyes főúrak szolgálatában állnak, de mégis valami ködös elképzelésű, köznemesi vezetésű országban látják az ország megmentésének lehetőségét.

Itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a „király” szóval nem feltétlenül II. Lajosra, az élő személyre utalok, aki a jelek szerint megelégedett a szórakozással, s akit az államügyek nem nagyon érdekeltek. A „király” szóval azokra az udvari erőkre utalok, akik világosan látták, hogy a királyi hatalom helyreállítása nélkül az ország anarchiába süllyed és elpusztul. Mivel a király hatalma és jövedelme kevés volt, szövetségesekre volt szüksége, és ezeket hol az urakban, hol a köznemesekben találta meg. Ahogyan Mátyás király is változó összetételű koalíciókra támaszkodva szervezte meg hatalmát, úgy képzelte el ezt elérni II. Lajos környezete is Mohács előtt.

Ezzel azonban egy problémához érkezünk. A királyi hatalmat a jelek szerint ketten akarták helyreállítani, természetesen mindketten úgy, hogy a gyenge II. Lajos helyett ők kormányozzanak. Egyikük a 16. század egyik legtehetségesebb politikusnője, Habsburg Mária, a király felesége volt, akit a rossz ítélőképességű Burgio pápai nuncius teljesen félreismerve gyenge értelmi képességűnek tartott,⁸⁷ a másik pedig Szalkai primás. Mindez azt jelentette, hogy a korona akkor ért el eredményeket, amikor a királyné és a primás kénytelen volt összefogni; amikor pedig egymással viszálykodtak, az eredmények elmaradtak. Nagyon nehéz különben megállapítani, hogy a királyi hatalmat erősíteni hivatott intézkedések során kinek a kezdeményezését valósították meg.⁸⁸

Csak néhány példa erre: 1522-ben a kancellár elkísérte a királyi párt Prágába, ahol körülbelül egy évig tartózkodtak. II. Lajos, aki egyben cseh király is volt, ekkor sikeresen leváltotta a hatalmat kezében tartó teljes bárói kormányt, és ha csak rövid időre is, de helyreállította a királyi hatalmat. A jelek szerint ebben a királyné és Szalkai együttműködtek.⁸⁹ Szalkai akkor még csak egri püspök, arra is felhasználta az alkalmat, hogy megkísérelje a husziták enyhébb, kelyhes ágát visszahozni az egyházba. Tervét a pápa is elfogadta, ez azonban nem valósult meg, részben Szalkai ellenfeleinek aknamunkája miatt.⁹⁰ Azt is tudjuk, hogy Csehországból hazatérve 1523-ban Magyarországon is a cseh példát akarták követni, a hatalomban lévő méltóságokat leváltani. Ez azonban csak részlegesen valósult meg: az 1523-as országgyűlés ugyan elcsapta Bátori István nádort (az 1524-es országgyűlés azután visszahelyezte), de Szapolyai János továbbra is erdélyi vajda maradt.⁹¹

A Szalkai irányította magyar diplomácia eközben igyekezett nemzetközi összefogást létrehozni a törökök ellen. 1523 őszén Bécsújhelyen csúcstalálkozóra jöttek össze II. Lajos, sógora Ferdinánd osztrák főherceg és a lengyel király képviselőiben Szydłowiecki főkancellár. A terveket Szalkai adta elő: a cél Nándorfehérvár visszafoglalása lett volna. Bár az osztrákok ígértek katonákat, a terv végül a lengyelek ellenállásán bukott meg, akik tartottak a hátukban lévő német lovagrendtől.⁹² Ennek következtében bábáskodott a magyar diplomácia 1525-ben a német lovagrend államának porosz hercegséggé történő alakításánál.⁹³ A csúcstalálkozón a magyar kancellár a két baráti állam támogatását akarta megszerezni a királyi udvartartás és a hivatalok megreformálására. Ez kitűnő terv volt, noha nyilvánvalóan részben a királyné ellen is irányult. Így azután nem valósult meg, bár Ferdinánd miniszterei támogatták.⁹⁴

A hatvani országgyűlés körüli zavarokról más helyen már részletesen írtam. Itt Szalkai elemében volt. Először ellenezte az országgyűlés megtartását, sőt részt vett a főpapok és főurak 1525. május 22-én kötött szövetségében, amelyben az urak túlnyomó többségben – a Szapolyai családdal közösen! – a saját hatalmuk megerősítését akarták elérni mind a király, mind a nemesség ellenében.⁹⁵ Szalkait valószínűleg az vezette, hogy az előtte megtartott és a hatvani gyűlést elhatározó országgyűlés az egyház tizedszedési joga ellen foglalt állást. Később azonban összefogott Máriával és a köznemesekkel, s az országgyűlést megtartották. A gyűlés azonban túlságosan jól sikerült. A prímás ugyan megmentette a tizedet, de elvették tőle a királyi pecsétet. Újra megbuktatták Bátori István nádort, helyére Werbőczy Istvánt választották meg. Leváltották azonban Sárkány Ambrus országbíró, a prímás egykori üzlettársát, aki egy jelentés szerint Szalkaival és Várdai Pál kincstartóval együtt addig triumvirátusban kormányozta az országot.⁹⁶ Később azonban a prímásnak sikerült az új nádort, Werbőczyt maga mellé állítani, és a királyné is támogatta.⁹⁷ Az új nádor gyengeségét is kihasználva, s mivel sikerült a pecsétet – kancellári kinevezés nélkül – Szalaházi Tamás püspök királyi titkár személyében egy megbízható hívének átadni⁹⁸, 1525 második felében is gyakorlatilag Szalkai irányította az országot.⁹⁹ Eközben a pápai diplomácia Szalkai ellen dolgozott, Brodarics István királyi titkárt szerették volna a kancellári székben látni.¹⁰⁰ 1526. január 28-án ünnepélyesen visszadták a pecsétet a prímásnak¹⁰¹, azzal a reménnyel, hogy önként átadja azt majd Brodaricsnak. Ez utóbbi azonban csak 1526. március 11-én kapta meg a kancellárságot,¹⁰² de a mohácsi csatáról írt emlékiratának tanúsága szerint a hatalom továbbra is Szalkai kezében maradt.¹⁰³

Mivel Werbőczy alkalmatlan volt a királyi hatalom helyreállítására, Mária és Szalkai egy köznemesi titkos társaság, az ún. kalandosok segítségével 1526 tavaszán megbuktatták őt, és visszahozták Bátorit, immár harmadszor nádornak, azonban a korábbinál jóval kisebb befolyással. A tavaszi országgyűlés határozatai a királyi hatalom teljes helyreállítását irányozták elő: ebből a szempontból ez volt a Jagelló-kor legpozitívabb törvénye.¹⁰⁴ Az azonban más kérdés, hogy néhány hónappal Mohács előtt ez már nem segíthetett az országon.

Szalkairól, az egyházfejedelemről is kell néhány szót szólnunk. A pápai diplomáciának csak 1525-ben sikerült – már prímásként – rávenni, hogy szenteltesse fel magát. Állítólag igen meghatódott a szenteléskor.¹⁰⁵ Azt azonban el kell ismernünk, hogy annak ellenére, hogy nem volt felszentelve, igyekezett egyházkormányzati feladatának is megfelelni: váci püspökké kinevezve segédpüspököket állított maga mellé¹⁰⁶; említettük a kelyhesekkel szembeni eljárását, ellenőriztetni igyekezett a papok hitbeli tisztaságát, fellépett a luteranizmus ellen. Minden jel szerint nem volt rosszabb politikus és főpap a többi reneszánsz egyházfőnél.¹⁰⁷ Elkövetett hibáiért mohácsi hősi halálával fizetett.

Jegyzetek

1. Bornemissza jellemére lásd Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt, Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerkesztette: Ruzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp., 1986. 79., 116. jegyzet (a továbbiakban: Kubinyi 1986.)
2. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, II/1.k. Magyarország pápai követek jelentései 1524–1526. Budapest, 1884. 161–162. (a továbbiakban: Monumenta Vaticana) – Magyar fordítása: Mohács Magyarország. Bárány Burgio pápai követ jelentései. Fordította Bartoniek Emma Bp., 1926. 13–14.
3. Szalkai negatív jellemzésére lásd Bruckner Győző: Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt. Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerkesztette: Lukinich Imre. Bp., 1926. 29–30.
4. Balogh István: Szalkay László esztergomi érsek (+1526). Kassa, 1942. (a továbbiakban: Balogh 1942)
5. Török János: Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat. Pest, 1859. 165.
6. Váci egyházmegyei almanach Szent István milléneum évében. Szerkesztette: Bánk József. Vác, 1970. 141–142. (a továbbiakban: Váci egyházmegyei almanach); Sugár István: Az egri püspökök története, Bp., 1984. 211–217. (a továbbiakban: Sugár); Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.) Köln, 1991. 421–422. (a továbbiakban: Udvardy)
7. Vincenzo Guidoto velencei követ 1525. évi jelentésében körülbelül 48–50 évesnek tudta. Balogh István: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). (Forrástanulmány) Szeged, 1929. LXXIX. (a továbbiakban: Balogh 1929.) E szerint 1475–1477 táján született, ugyanakkor az emberi külső alapján meghatározott életkor bizonytalan.
8. Ezt a nézetet Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. kötet Pest, 1863. 470–471. terjesztette el, és mások is átvették, például: Balogh 1942. 11–12. Ennek alapja az volt, hogy címeres pecsétet használt, és fivére (?) Mohács után katonáskodtak. Szalkai, aki már elég korán királyi birtokadományban részesült, annak alapján is nemesnek számíthatott, kaphatott nemeslevelet is, mindez azonban nem változtat azon, hogy nem nemesként született. Ezt – Nagy Ivánnal szemben – már Fraknói Vilmos: Magyarország a mohácsi vész előtt. Bp., 1884. 42–43. is világosan látta. (a továbbiakban: Fraknói 1884)
9. Vö. Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus. Bp., 1944. 195–198. (a továbbiakban: Horváth); Olvasmányai: Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik.” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Bp., 1984. 58–62.; Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola. Bp., 1972. (a továbbiakban: Mészáros) Mészáros dolgozta fel a jegyzeteket és bizonyította be, hogy nem az ágostonrendieké, hanem a városi iskolában tanult.
10. Horváth 195–198.; Ábel Jenő–Hegedűs István: Analecta Nova ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia. Bp., 1903. 463.
11. Vö. Kubinyi András: A Jagelló-kori értelmiség. Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században. Szeged, 1988. 10.
12. Váci egyházmegyei almanach, 141.
13. Balogh 1942. 64.
14. Balogh 1942. 19.
15. Címe: „distributor pecuniarum regie maiestatis” volt: Kubinyi család árvaváraljai levéltára, Várgede Fasc.I.Nr.34. – Nem zárható ki azonban az sem, hogy az a László

- deák, aki 1495-ben Nyitra megye adószedőjeként szerepel, már Szalkai László lett volna. Engel, Johann Christian von: Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer. I.k. Halle, 1797. 139.
16. Balogh 1942. 19.
 17. Fögel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp., 1913. 56. – Lásd még a következő jegyzetet.
 18. Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai fényképgyűjtemény (a továbbiakban: Df.) 232152, 232195.
 19. Érdekes módon az előbbi, 1504. július 3-i oklevél venerabilis magisternek, az utóbbi, 1505. december 6-i oklevél egregius magisternek címezi a topuszkói commendator alkincstartót. – Lásd még alább: 41. jegyzet; alkincstartókat különben nem szoktak mesternek nevezni.
 20. Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. I.k. Hermanstadt, 1880. 427. 437. (a továbbiakban: Quellen)
 21. Quellen, 313.
 22. Lásd fenn: 16. jegyzet és Thallóczy Lajos–Barabás Samu: A Blagay család oklevéltára. Bp., 1897. 441–442. Az alkincstartó főnökével, Bornemissza János kincstartóval kapott közösen birtokot.
 23. Ez megtalálható iskolai jegyzeteiben, de egy 1510-beli magyar nyelvű levelében érdekes módon hiányzik. Mészáros, 206.; Ezzel szemben egy 1525-ben, már esztergomi érseként írott latin nyelvű levelének saját kezű magyar utóiratában újra előjön az íző nyelvjárás. Középkori leveleink (1544-ig). Szerkesztette: Hegedűs Attila és Papp Lajos. Bp., 1991. 119. (a továbbiakban: Középkori leveleink)
 24. Magyar Történelmi Tár 12. (1863) 42–78. (1510–1513.); 1508: Lukinich Imre: A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára, I. k. 1937. 537. (a továbbiakban: Lukinich) – Itt jegyzem meg, hogy az irodalom feltételezi (pl. Mészáros, 206.), hogy már Anna királynénak (+1506) is jószágkormányzója lett volna. Ezt egyelőre nem tudom igazolni.
 25. Lásd az előző jegyzetben idézett okleveleket, továbbá Pozsony város lt. Oklevelek 4441. sz. (1511. május 22.), stb.
 26. Lásd a 24. jegyzetben idézett okleveleket.
 27. Nyilván az volt Raguzai István óbudai várnagy (Lukinich I.k. 537.) vagy Pesti Máté deák, aki helyette ítélkezik az óbudai úriszéken. Magyar Történelmi Tár 12. (1863) 62–63.
 28. Magyar Országos Levéltár. Mohács előtti gyűjtemény (a továbbiakban: Dl) 82319.
 29. Középkori leveleink, 35–36.; Pozsony város lt. Oklevelek 4441. sz. (1511. május 22.)
 30. Vö. Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. Mátyás király 1458–1490. Szerkesztette: Barta Gábor. Bp., 1990. 62.
 31. Kubinyi András: Egy üzletelő diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok. Szerkesztő Páner Nóra. (művészettörténet – Műemlékvédelem VI. k.) Bp., 1994. 263–291.
 32. Dl. 71119.
 33. Df. 260455.
 34. Lásd fenn: 31. jegyzet Sárkány rövid életrajzát.; Szalkai és Sárkány későbbi együttműködésére Sárkány 1522-ben kelt végrendeletéből is következtethetünk, amikor utal az akkor már egri püspök és királyi kancellárhoz fűződő kapcsolatára és 500

- forintot hagy számára. Történelmi Tár (1901) 142.; 1525-ben a pápai nuncius arra utalt, hogy az esztergomi érsek (Szalkai), Sárkány (aki akkor országbíró) és a választott egri püspök (Várdai Pál volt kincstartó) triumviratusban kormányozzák az országot. Monumenta Vaticana II/1.k. 160–161.
35. 1511. november 22. Dés város levéltára. A dési sószállítók vámmentessége ügyében kiadott királyi oklevél Szalkai László mester királyi titkár relatiojára kelt.
36. Balogh 1942. 54.
37. Váci egyházmegyei almanach 142.
38. Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. 181.
39. A titkárok feladatokról: Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet, Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerkesztette: Rázsó Gyula–V. Molnár László. Bp., 1990. 92–95. (a továbbiakban Kubinyi: Mátyás-kori államszervezet); Uő: 1986. 72.
40. Dl. 82397, 82398.
41. Mester: lásd fenn: 35. jegyzet; Egregius: Dl. 84617. (1512), Df. 259420. Iványi Béla: A római szent birodalmi Széki Gróf Teleki család gyömrői levéltára. Szeged, 1931. 474–475. sz. (1513.) stb. (a továbbiakban: Iványi)
42. Kubinyi András: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén, Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. Szerkesztette: Szvircsek Ferenc = Discussiones Neogradienses 1. Salgótarján, 1984. 9–10.
43. Dl. 89055. (1515.)
44. Df. 259420 (1513.), Dl. 82434. (1515.)
45. Dl. 82398. (1514.) – Új adomány is: Dl. 22723. (1515.)
46. Dl. 82427. (1515.)
47. Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/6.k. Sopron, 1928. 321–322. (a továbbiakban: Házi)
48. 1511. november 22. és 1516. június 10, ill. 11. Mindhárom Dés város levéltára. A két utóbbit már kincstartóként referálta.
49. Barilovics: Dl. 84617. (1512.), Dl. 84622. (1514.), Dl. 84624. (1515.); A Dolhai család máramarosi ügyei: Iványi 474–475. sz.
50. Magyar Történelmi Tár 24 (1877) 245.
51. Odeporicon idest Itinerarium...Mathei...Cardinalis Gurcensis, per Riccardum Bartholinum...aedita, Viennae 1515.; Bel, Matthias: Adparatus ad Historiam Hungarie. Posonii, 1735. 291.; Engel, J. Christian von: Aktenmässige Skitze der Unternehmungen Joh. Zápolya's v. j. 1507–1515. Zeitschrift von und für Ungern 1. (1802) 334.
52. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen I.k. Kronstadt, 1886. 208–209. (1515.) (a továbbiakban: Quellen z. g. Kronstadt)
53. Házi I/6.k. 316. (1515.)
54. Magyar Történelmi Tár 25. (1878) 47–48.
55. Quellen z. G. Kronstadt I.k. 215.
56. Bártfa város lt. Oklevelek, 4615.sz. (1516. július 17.) stb.
57. Dl. 71145. (1516. szeptember 12.)
58. Iványi Béla: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942. 46. 155.sz., Uő: A körmendi levéltár missilis levelei, I. rész. Körmend, 1943. 18. 84.sz., stb.

59. Dl. 60042. (1517. március 29.)
60. Dl. 47189. (1517. január 24.)
61. Lásd fenn: 48. jegyzet; Házi I/6.k. 346. (1517. március 27.)
62. Pozsony város lt. Oklevelek 4606. (1517. március 20.); Itt jegyzem meg, hogy 1518. szeptember 21-én, már kancellárként pátenzenben vette védelmébe a Mendel családot, ez az oklevél Bécs város levéltárában maradt fenn. Bécsi városi és tartományi levéltár, Urkunden Nr. 6173.
63. Esztergomi káptalan magánlevéltára, Lad. 25. fasc. 3. nr. 5. (1516. november 28.): thesaurarius solus est, cuius medio omnia fiunt.
64. Magyar Történelmi Tár 25. (1878.) 75–76.; Itt jegyzem meg, hogy állítólag az 1517-ben meghalt Ráskai Balázs tárnokmesterrel együtt II. Lajos Prágába küldte a rendekhez. Az adat óvatosan kezelendő, mert Istvánffyra megy vissza. Vö. Macek, Josef: Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). I. k. Praha, 1991. 295. (a továbbiakban: Macek)
65. Kubinyi András: Die Nürnberger Haller in Ofen, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 52 (1963–64). 100. 126. jegyzet. Itt közlöm a II. Lajos-kori kincstartók archontológiáját.
66. A Mátyás-kori állapotokra lásd: Kubinyi: Mátyás-kori államszerkezet 81–97.
67. Szilágyi Loránd: A királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp., 1930. 8–10.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 309–314. (a továbbiakban: Bónis)
68. Bártfa város levéltára, Oklevelek 4753. sz.
69. Dl. 89008.
70. Lásd a 67. jegyzetet
71. Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526. Bp., 1917. 169.
72. Szatmárra lásd Tóth-Szabó Pál: Szatmári György prímás (1457–1524). Bp., 1906. Halála: uo. 301. (1524. április 7.)
73. Szalkai kalocsai érsekként: Udvardy 421. Csak rövid ideig birtokolta a javadalmat. Már 1520 végén át akart menni Egerbe, a király ki is nevezte váci utódát, de ez mégsem sikerült. Egyrészt a pápa a javadalmat Giuliano Medici bíborosnak adta, aki csak 1523 júniusában mondott le róla (Sugár 212.), másrészt a király lefoglalta a püspökség vagyonát, és a kincstárral kezeltette. (Az egri püspökség bevételeit 1521-ben Pemfflinger Márk és Polyák Pál kezelték – Dl. 23583. – akik akkor Várdai Pál kincstartó familiárisai voltak.) A király közölte nagybátyjával, a lengyel királlyal, hogy mind a kalocsai, mind az egri püspökséget lefoglaltatta, hogy csapatokat tartson a bevételekből. Acta Tomiciana V. 330. Szalkait ugyan időnként már nevezték egri püspöknek (1522. szeptember 1. Dl. 106083.623–624., 1523. szeptember 4. Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerkesztette: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. I.k. Bp., 1902. 97–98.), a II. Lajos-hoz akkreditált császári követ azonban még 1523. február 15-én is azt kéri (HHStA Grosse Correspondenz 25 b.), hogy Habsburg részről is támogassák a váci püspök (!) kancellár ügyét Rómában.
74. Vö. Fraknói 1884. 42. A „varga püspök” elnevezést a Fugger-ügynök Hans Dernschwam tartotta fenn. Szerinte „ein unanschnliche, kleine schwarze Person gewesen.” Ratkos, Peter: Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525–1526). Bratislava, 1957. 461. Burgio pápai nuncius szerint „penes quem est summa rerum”. Monumenta Vaticana II/1.k. 156; Herberstein osztrák követ 1523. május 23-án (HHStA Grosse Correspondenz 25. b.) azt írja róla, hogy „omnia negotia regis in manibus habet”, és hogy azt hiszi, „quod inter hungaros ipse sit unus, qui sciat tractare publica et in quo sit aliquis firmitudo.” – A velencei Guidoto követ 1525-ös zárójelentése szerint „quello che faceua il tutto”. Balogh 1929. LXXIX.

75. Balogh 1929. XXVIII.
76. Kubinyi 1986. 72.
77. Lásd fenn: 2. jegyzet – Massaro velencei követési titkár 1523-ban írt jelentésében is kapzsiságról ír. Szerinte az egri püspökségből 20000 ft bevétele van, 10000-et hoz a kancellárság, 10000 ft-ot keres kereskedelem és bányászat útján. Balogh 1929. LX.
78. Pl. 1522-ben 300 forintot kölcsönzött az országos kincstartóknak, Dl. 39819.; Ugyancsak 1522-ben a brassóiak fizetnek neki nagy összeget. Quellen z. G. Kronstadt I.k. 374.; Már 1519-ben fizettek neki a beszterceiek: Beszterce város levéltára 406.
79. Például Bártfának: Bártfa város levéltára 5057.sz. (1521. július 12.) és Eperjesnek. Df. 229663. (ugyanakkor.)
80. Df. 248126–248132.
81. Kubinyi András: Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén. Egyházak a változó világban. Szerkesztette: Bárdos István–Beke Margit. Esztergom, 1991. 23.
82. Fraknoi Vilmos: Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp., 1889. 7.
83. Vö. Szalkai levelét Bátori Andrásához: Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp., 1909, 195–196. (1524. március 5. (a továbbiakban: Szabó 1909.)
84. Dl. 82647. (1524. május 6.)
85. Lásd fenn: 74. jegyzet.
86. Gosztonyi János győri püspök akart volna kancellár lenni. Balogh 1942. 31.
87. Monumenta Vaticana II/1.k. 161.
88. A fentiekben saját fejtegetéseimet követtem: Kubinyi 1986. 59–99.
89. Kubinyi 1986. 82–84.; Macek 311–315.
90. Fraknoi 1884. 82–96.; Balogh 1942. 47–52.; Macek 315. A „pikart” huszita iránnyal szemben is fellépett.
91. Vö. Kubinyi 1986. 84–86.
92. A bécsújhelyi tárgyalásokra a legjobb forrás Szydlowiecki lengyel kancellár un. naplója, másolata: MTA Könyvtár Kézirattára, MS. 4945.; Lásd például Zombori István: II. Lajos udvara – Szydlowiecki kancellár naplója alapján. Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerkesztette: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 107–117.; A tárgyalásokra: Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp., 1978. 136–137.
93. Acta Tomiciana VII.k. 217–241.
94. Szydlowiecki naplója (lásd 92. jegyzet) 43. 216.; Az ügynek az az érdekessége, hogy Szalkai az ellen is tiltakozott, hogy a király gyűrűspecséttel, azaz a kancelláriát megkerülve is állít ki okleveleket. A kancellár tehát a királlyal szemben is meg akarta hatalmát erősíteni.
95. Szabó 1909. 203–207.
96. Lásd erre fenn: 34. jegyzet
97. A hatvani országgyűlésre és következményeire lásd Kubinyi 1986. 90–97.
98. Bónis 324.
99. Lásd például Szalkai leveleit: Dl. 82706. (1525. augusztus 23.), Dl. 104453. 1525. november 4. Középkori leveleink 119. (1525. november 28. stb.)

100. Sörös Pongrácz: Jerosini Brodarics István (1471–1539). Bp., 1907. 27–34. (a továbbiakban: Sörös)
101. Acta Tomiciana VIII. k. 25.
102. Sörös 34.
103. Brodericus, Stephanus: De conflictu Hungarorum cum Solymano turcarum imperatore ad Mohach historia verissima. Ed. Petrus Kulcsár. Bibliotheca Scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova. Bp., 1985. 25–26.
104. Ezt már Fraknói 1884. 248–250. is felismerte, bár a királyi „korlátlan hatalommal” szembeni értékelése nem teljesen fogadható el.
105. Monumenta Vaticana II/1. k. 170.
106. Váci egyházmegyei almanach 141–142.
107. Balogh 1942. 66–72.

ANDRÁS KUBINYI

Die politische Tätigkeit des László Szalkai, des bei Mohács gefallenen Erzbischofs zu Esztergom (Gran)

Eine der einflußreichsten Figuren der ungarischen Politik im Jahrzehnt vor Mohács war László Szalkai, Ungarns Primas und königlicher Kanzler. Die historiographische Einschätzung seiner Person ist unterschiedlich, bewirkt durch die gehässigen Berichte des ihm feindlich gesinnten Nuntius Burgio.

Die Laufbahn des Primas war keine gewöhnliche. Als Sohn eines Schusters in einem Marktflecken (Mátészalka) besuchte er keine Universität, nur die Schule in Sárospatak. Dank der aus Pietät vor ihrem bei Mohács gefallenen Prälaten im Domkapitel zu Esztergom aufbewahrten Schulnotizen ist uns das überraschend hohe Niveau dieser Provinzschulen bekannt. Es befähigte Szalkai, die humanistischen Strömungen zu rezipieren. Es wurden von ihm Gedichte in klassischem Versmaß überliefert.

Allen Anzeichen nach qualifizierte er sich nur zu den niederen kirchlichen Ämtern, zum Priester wurde er erst 1525, bereits als Esztergomer Erzbischof, geweiht. Er dürfte um 1470 geboren worden sein. Über die erste Periode seines Lebens – nach der Schule in Sárospatak – haben wir nur Vermutungen. Mit großer Wahrscheinlichkeit war er Beamter in der Kanzlei oder im Fiskus. 1500 ist er bereits Schatzmeister und bekleidet dieses Amt bis 1506. Auch danach bleibt er im Fiskus: er verwaltet z. B. die Salzkammern in Siebenbürgen und in Máramaros, die Ländereien der Königskinder, führt aber auch schon Geschäfte. Die Salzkammergeschpanschaft in Máramaros ist seine Unternehmung. 1511 wird er zum königliche Sekretär ernannt: er ist der erste auf diesem Posten, der keine Kirchengüter besitzt. Ab 1513 hat er aber das Amt des Vácer Bischofs inne und wird dadurch von Amts wegen Mitglied der Körperschaft der Prälaten und Baronen. Zwar

nimmt er schon an der Abwicklung der Angelegenheiten des Landes teil, zählt trotzdem zur zweiten Linie der Politiker.

1516 wird er Schatzmeister und übernimmt die Finanzverwaltung. Im nächsten Jahr wird er zum Kanzler gefördert und wird somit der politische Führer des Landes.

Szalkai, der nach dem Bischofsamt in Vác das gleiche in Kalocsa bekleidete und schließlich Erzbischof zu Esztergom wurde, war ein Politiker mit einem starken Sinn für das Geschäft, der zweifelsohne auch seine eigenen Interessen immer vor Augen hielt. Trotzdem versuchte er – zusammen mit Königin Maria – die königliche Macht wiederherzustellen, wenn auch nur teilweise erfolgreich. Als das Haupt der ungarischen Kirche, vernachlässigte er auch diese Aufgabe nicht ganz. So kann man von ihm ein etwas positiveres Bild schaffen als in der früheren Historiographie.

ANDRÁS KUBINYI

The political career of László Szalkai

the Archbishop of Esztergom who was killed in the battle of Mohács

László Szalkai, primate of Hungary, royal chancellor was one of the most influential figures of the political scene in Hungary during the decade before the battle of Mohács (1526). The opinions on him are divided since the malicious reports of his personal enemy, papal nuntio Burgio have influenced historians.

His career was quite unusual. The child of a cobbler from the borough Mátészalka, he never went to university, but attended the school in the country town of Sárospatak. Since the cathedral chapter of Esztergom has kept his schoolnotes out of respect for their prelate fallen at Mohács, those notes are evidence of the surprisingly high standards of these country schools, which enabled Szalkai to embrace humanist movements. Latin poems written in the classical metre have survived among his works.

Apparently assuming the minor religious orders only, he was ordained priest as late as 1525, already as archbishop of Esztergom. He was probably born around 1470. We only have assumptions about the early phase of his life after graduating from the school at Sárospatak. Very probably he found employment as a clerk, either in the chancery or in the treasury. In 1500 he was already under-treasurer, holding this office until 1506. After then he remained in the treasury, directing the salt departments of Transylvania and Máramaros, governing the estates of the royal children, but was already involved in business, the office of the overseer of the Máramaros salt department being one of his business enterprises. In 1511 he became royal secretary: he was the first royal secretary who had a non-ecclesiastical benefice, but in 1513 he was given the bishopric of Vác thus becoming one of the prelati et barones. Although having a hand in the affairs of the kingdom, he was still a second line politician.

In 1516 he was promoted to the post of treasurer, taking over the fiscal controls of the kingdom. Promoted again in the following year, he became chancellor that is the chief policy-maker in the land.

Successively holding the bishopric of Vác, the archbishopric of Kalocsa, the bishopric of Eger and finally the archbishopric of Esztergom, Szalkai was a politician with an undoubtedly good sense of business, always keeping his own material interests in view. Nevertheless, he made efforts to restore royal power, along with Queen Mary – but only with partial success. Nor did he neglect entirely his duties as head of the Hungarian Church. Thus we can form a somewhat more favourable picture of him than that painted by earlier historiography.